

RENATA POMARAŃSKA

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3632-8086>

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ KOBIEŃ Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI FIZYCZNYMI (PRZYKŁADY – BARIERY – WYZWANIA)

ABSTRAKT

Głównym celem artykułu jest odpowiedź na pytanie: jakie bariery i wyzwania stoją przed kobietami z niepełnosprawnościami fizycznymi prowadzącymi własne firmy, a także jakie dobre praktyki mogą być przykładem dla innych kobiet niepełnosprawnych. Przedstawiono po krótko sytuację kobiet w Polsce ze względu na ich udział w życiu zawodowym. Wyjaśniono także ważne w analizie terminy przedsiębiorczość i niepełnosprawność.

W artykule przeprowadzono analizę i podjęto próbę systematyzacji barier, które mogą utrudniać rozpoczęcie i skuteczną realizację zadań przedsiębiorczości przez kobiety z niepełnosprawnościami. Zauważono, iż przeszkody te mają różnorodny charakter. Drugą rozważaną kwestią są wyzwania, z jakimi kobiety z niepełnosprawnościami muszą się zmagać zarówno podejmując decyzję o rozpoczęciu własnej działalności biznesowej, jak i w trakcie jej prowadzenia. W tej części artykułu zaproponowano też pewne rozwiązania, które mogą ułatwić sprostanie wielorakim zadaniom. Na koniec, opierając się na metodzie badawczej *case study*, zaprezentowano przykłady przedsiębiorczych kobiet z niepełnosprawnością, które odniosły sukces i mogą być wzorem oraz inspiracją dla innych kobiet borykających się z podobnymi problemami. W zakończeniu zaprezentowano wnioski i zaproponowano pogłębianie tematu zarówno w obszarze badawczym, jak i instytucjonalnym, gdyż na gruncie polskim tematyka ta jest mało znana. Brakuje zarówno prowadzonych badań, jak i opracowań tego zagadnienia.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość, niepełnosprawność, kobiety, projekt 100 Mirrors Inclusive

WSTĘP

Narodowy Spis Powszechny, przeprowadzony w 2011 r., wykazał, że w Polsce jest 4 697,5 tys. osób z niepełnosprawnościami, co stanowi 12,2% ogółu ludności kraju. Wśród ogółu niepełnosprawnych kobiety sta-

nowiły 53,9%. Zauważa się wśród tej grupy mniejszą aktywność zawodową kobiet niż mężczyzn. Według tego samego spisu z 2011 r. aktywnych zawodowo mężczyzn było 58,9%, zaś biernych zawodowo – 35,4%, podczas gdy aktywne zawodowo kobiety stanowiły 43,4%, a bierne zawodowo 51,3%. Ponad 60% ludności biernej zawodowo stanowiły kobiety (por. Raport Głównego Urzędu Statystycznego, 2012, s. 3). Dane te nie są satysfakcjonujące. Z różnych przyczyn podjęcie pracy u pracodawcy bywa niemożliwe. Najlepszym sposobem – czasami jedynym – na podjęcie zatrudnienia jest założenie własnej firmy¹⁾. Kobiety z niepełnosprawnościami, podejmując to wyzwanie, napotykać różne problemy.

Wybór tematu przedsiębiorczości kobiet z niepełnosprawnościami z uwzględnieniem barier i wyzwań stojących przed nimi wydaje się zasadny. Przytoczone dane stanowią punkt wyjścia do analizy problemu.

Podjęcie refleksji nad przedsiębiorczością kobiet z niepełnosprawnościami wiąże się z potrzebą wyjaśnienia terminów „przedsiębiorczość” i „niepełnosprawność”. **Przedsiębiorczość**²⁾ jest uważana za cechę, dzięki której wyzwala się inicjatywa, zapobiegliwość oraz troska o rozwój firmy, maksymalizację jej wyników rzeczowych i finansowych (por. Skowronek-Mielczarek, 2003, s. 214). Przedsiębiorczość bywa rozumiana też jako funkcja w zarządzaniu firmą, której cel polega na maksymalizacji korzyści materialnych oraz wartości niematerialnych. Takie podejście do terminu przedsiębiorczość prowadzi w kierunku osoby przedsiębiorcy, gdyż od jego kompetencji zależy skuteczność podejmowanych w firmie działań, by osiągnąć zysk. Przedsiębiorcą określa się osobę, która „poszukuje zmiany, reaguje na nią i wykorzystuje ją jako okazję, a zmiana jest dla niej zjawiskiem zupełnie normalnym” (Drucker, 1992, s. 37). Do bycia przedsiębiorcą potrzebne

¹⁾ Coraz więcej kobiet, również z niepełnosprawnością, decyduje się na pracę na własny rachunek. Jak wynika z badań Centralnego Ośrodka Informacji Gospodarczej z 2012 r., cztery na 10 firm zakładają kobiety, a 120 tys. nowych firm powstało z ich udziałem. (por. http://www.coig.com.pl/files/pliki/coig_raport_120tys_nowych_frm_zalozily_kobiety.pdf. (25.03.2014)).

²⁾ Zjawisko przedsiębiorczości bywa różnie definiowane. Jako przedsiębiorczość rozumie się prowadzenie działalności gospodarczej przez osobę fizyczną lub prawną, prowadzenie gospodarstwa rolnego, działalność sektora Małych i Średnich Przedsiębiorstw (MŚP), samozatrudnienie lub bycie pracodawcą (zob. Rollnik-Sadowska, 2010, s. 53).

są odpowiednie cechy, takie jak: talent, osobowość, inteligencja, poziom wykształcenia czy zdolność absorpcji wiedzy. Uzupełnienie stanowią czynniki natury społecznej, a więc kultura, tradycja, religia, wartości i wzorce społeczne.

Niepełnosprawność jest zjawiskiem wieloaspektowym i różnorodnym, stąd też nie powstała do tej pory jednoznaczna definicja tego terminu. Jedną z nich wydaje się najbardziej trafna. Zgodnie z nią osoby z niepełnosprawnością to:

osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi, mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji (Preambuła Karty Praw Osób Niepełnosprawnych³⁾).

Biorąc pod uwagę powyższe wyjaśnienia, celem artykułu jest odpowiedź na pytanie: jakie bariery i wyzwania stoją przed kobietami z niepełnosprawnościami fizycznymi prowadzącymi własne firmy.

Do rozwiązania problemu w artykule wykorzystano bibliografię dotyczącą omawianego zagadnienia i uwzględniono kluczowe pozycje łącznie z netografią. W opracowaniu posłużono się metodą analizy i syntezy. Zastosowana metoda i zebrany materiał pozwoliły na ustrukturyzowanie artykułu w trzy części. W pierwszej pokazano inspirujące przykłady przedsiębiorczych kobiet z niepełnosprawnością, które mogą być wzorem dla innych kobiet z niepełnosprawnościami. Druga kwestia dotyczy barier w zatrudnieniu i samozatrudnieniu kobiet z niepełnosprawnościami, a trzecia koncentruje się na wyzwaniach stojących przed przedsiębiorczymi kobietami z niepełnosprawnością. Zarówno barier, jak i wyzwań jest znacznie więcej, ale w artykule ograniczono się do najistotniejszych.

³⁾ Por. *Preambuła* Karty Praw Osób Niepełnosprawnych. Monitor Polski 1997 nr 50, poz. 475.

PRZYKŁADY PRZEDSIĘBIORCZYCH KOBIET Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

Liczne problemy wynikające z bycia przedsiębiorczynią z niepełnosprawnością nie przeszkadzają wielu kobietom w osiąganiu celów i sukcesów zawodowych. Są one na tyle zdeterminowane, że część z nich nie potrzebuje żadnego wsparcia, podążają swoją drogą i realizują zamierzenia. Inne przedstawicielki tej grupy społecznej, mając odpowiednią motywację, nabierają pewności siebie i są w stanie zmierzyć się z trudnościami, by zaistnieć w biznesie i odnieść sukces. Ich przykłady dowodzą, że pokonanie barier i przełamanie stereotypów jest możliwe, jeśli się chce realizować zawodowo. Taki sposób na życie widać w poniższych exemplach.

Na przykład **Katarzynie Wagner** (zob. Gruszyńska, 2017) podczas operacji słuchu został uszkodzony błędnik i musi poruszać się na wózku inwalidzkim. Mimo to prowadzi hostel w Koninie, w czym pomagają jej cztery inne osoby z niepełnosprawnością. Dwie z nich poruszają się tak jak ona na wózkach inwalidzkich, pozostałe mają tak zwaną niepełnosprawność niewidoczną.

Zanim została osobą z niepełnosprawnością, Wagner była pedagogiem. Pracowała w przedszkolu, co dawało jej wiele satysfakcji. Nieudana operacja odmieniła jej dotychczasowe życie. Chociaż jej nogi były sprawne, a kręgosłup zdrowy, nie mogła chodzić. Została skazana na wózek inwalidzki. Trudna sytuacja życiowa, w jakiej znalazła się kobieta, spowodowała załamanie nerwowe. Poczucie bezradności, któremu towarzyszyły silne emocje, takie jak: gniew, wrogość, lęk, strach, przygnębienie czy smutek, spowodowały, że wiele lat spędziła w domu. Dla niej wyzwaniem było pokonanie nie tylko barier wynikających z niepełnosprawności, ale przede wszystkim zmierzenie się z barierą natury psychologicznej. Ten rodzaj trudności czasami stanowi najtrudniejszą do pokonania barierę. W końcu Wagner znalazła w sobie siłę do dokonania zmian w dotychczasowym życiu, w celu zaadaptowania się do nowych okoliczności. Pierwszym wyzwaniem stało się wyjście z domu na zakupy, gdyż chciała pomóc mężowi w codziennych obowiązkach. Największą trudnością okazał się dla niej powrót, bo droga powrotna prowadziła

pod górkę. Po tych doświadczeniach postanowiła ćwiczyć, aby usprawnić ciało i pokonać fizyczną niemoc.

Po wzmocnieniu rąk, co pomogło jej w sprawnym i szybkim poruszaniu się na wózkach, zaczęła trenować tak zwane duo. Polega ono na tańcu na wózkach dwóch osób w parze. Tańczy się walca, sambę czy rumbę. Z uwagi na konieczność wyjazdów do Poznania, musiała jednak zrezygnować ze swej pasji. Przygoda z tańcem wzmocniła ją psychicznie. Uwierzyła w siebie i mogła zacząć myśleć o podjęciu pracy zawodowej. Wówczas trafiła do spółdzielni socjalnej i wkrótce została jej kierownikiem. Pojawił się pomysł, żeby otworzyć hostel. Władze Konina wyremontowały dwie kamienice. W roku 2014 Wagner została prezesem Spółdzielni Socjalnej Blues Hostel w Koninie. Lokal, który mieści się w zabytkowym budynku na starówce w Koninie, został całkowicie przystosowany do potrzeb osób poruszających się na wózkach. W budynku jest winda, a pokoje wyposażono w duże, komfortowe łazienki.

Patrząc na przykład tej kobiety z niepełnosprawnością, warto sobie uzmysłowić, jakie trudności musiała ona pokonać, aby odnieść sukces. Tańiec na wózkach niewątpliwie pomógł jej uwierzyć we własne siły i możliwości, mimo fizycznych ograniczeń. Dlatego odważyła się podjąć pracę w spółdzielni socjalnej i prowadzić piętrowy hostel. Pokonywanie barier, aby sprostać wyzwaniom, sprawiło, że niepełnosprawność nie stanęła na przeszkodzie sukcesu biznesowego i udanego życia zawodowego tej osoby.

Kolejny przykład pokonywania trudności wynikających z niepełnosprawności stanowi historia poruszającej się od 15. roku życia na wózkach inwalidzkim **Agaty Spały** (zob. *O sile motywacji i inspiracji...*, 2017), która pracuje jako trenerka, doradca zawodowy i ekspert ds. zatrudnienia osób z niepełnosprawnością. W 2011 r. założyła ona firmę szkoleniową i doradcą, w której prowadzi działania skierowane do firm, instytucji i organizacji, między innymi przekonując i pomagając zatrudniać pracowników z niepełnosprawnością. Prowadząc z powodzeniem własny biznes, przełamuje ona stereotypy dotyczące zatrudniania osób z niepełnosprawnościami. Kobieta udowadnia też swoim życiem, że niepełnosprawność nie jest przeszkodą w realizacji marzeń. Siłę do działania czerpie z pasji do tego, czym się zajmuje, z pozytywnego nastawienia, które codziennie jej towa-

rzyszy, oraz – jak sama mówi – z uśmiechu bliskich (Wawrzyńczak, *Lista Mocy: Agata Spała*).

Agata Spała mimo ograniczeń sprawnościowych nie zrezygnowała ze swej pasji, którą przerodziła w dobrze prosperującą firmę. Jej przykład pokazuje, jak ważne jest sukcesywne pokonywanie barier i sprostanie wyzwaniom, przed jakimi staje osoba z niepełnosprawnością, chcąc się realizować na polu zawodowym. Istotne okazuje się wówczas poczucie własnej wartości, pokonanie strachu przed odrzuceniem, a nade wszystko zaakceptowanie swojej niepełnosprawności.

Sukces w biznesie osiągnęła również **Małgorzata Tokarska** (zob. Brak autora, *Jak niepełnosprawni mogą radzić sobie w biznesie?...*), nauczycielka i lektorka języka angielskiego. Urodziła się z dziecięcym porażeniem mózgowym. Mimo wielu operacji, nie odzyskała jednak pełnej sprawności. Musi poruszać się o kuli.

Pokonywania barier wynikających z niepełnosprawności uczyła się od dziecka. Osobom z niepełnosprawnością wrodzoną w pewnym sensie jest łatwiej sobie z nią radzić. Nie przeżywają szoku, że nagle nie będą mogli np. chodzić. Nie oznacza to jednak, iż ludzie ci nie muszą się zmagać z ograniczeniami płynącymi ze swej niepełnosprawności. Jako dzieci, widząc sprawnych kolegów, mogą się czuć gorsze i mieć zaniżoną samoocenę. Dochodzą często do tego ograniczenia fizyczne. W związku z tym rezygnują ze starań, by uczyć się w prestiżowej szkole. Tego rodzaju trudności musiała pokonać Małgorzata Tokarska. Podjęcie wyzwania, które także dla osób pełnosprawnych może okazać się trudne, nie sprawiło jej większych trudności. Małgorzata podjęła studia w college'u w Wielkiej Brytanii, nie zważając na swoją niepełnosprawność. Dzięki temu mogła potem uczyć języka angielskiego.

Chociaż była osobą z niepełnosprawnością, wiele też podróżowała, korzystając z pośrednictwa różnych biur podróży dla osób z niepełnosprawnościami. Ponieważ w Polsce takich placówek nie było, postanowiła w 2009 r. stworzyć internetowe biuro podróży w Warszawie. Było to pierwsze Biuro Podróży Bez Barier dla osób z niepełnosprawnościami. Accessible Poland Tour organizuje wycieczki, dbając o bezpieczeństwo i wygodę ludzi z niepełnosprawnością i seniorów. Przedsiębiorcza założycielka, znając z autopsji

potrzeby i oczekiwania podobnych sobie osób, otacza je pieczę, a przy tym realizuje się jako przedsiębiorczyni. Stara się udowodnić, że świat stoi otworem także przed osobami z niepełnosprawnością, a turnus rehabilitacyjny to nie jest jedyna forma wypoczynku im przysługująca.

Małgorzata pokazała swoim życiem, że mimo niepełnosprawności można się realizować zawodowo. Niepełnosprawność nie przeszkodziła jej w zdobyciu wykształcenia na zagranicznej uczelni czy w podróżach po świecie. Tym bardziej nie stanowi ograniczenia przy realizowaniu się jej jako przedsiębiorczyni.

Znana jest powszechnie historia piosenkarki **Moniki Kuszyńskiej** (brak autora, *Eurowizja 2018: Historia Moniki Kuszyńskiej inspiracją dla Rosjan...*), która po wypadku samochodowym jest sparaliżowana i porusza się na wózku inwalidzkim. Mimo długiego okresu nieobecności na scenie, wróciła do show-biznesu. Wzięła nawet udział w Konkursie Piosenki Eurowizji, czym wywołała ogromne poruszenie. Jej występ został okrzyknięty jednym z najbardziej emocjonalnych momentów. Kuszyńska była pierwszą uczestniczką na wózku inwalidzkim w historii konkursu. Historia Moniki Kuszyńskiej była inspiracją dla twórców piosenki „I Won't Break”, która reprezentowała Rosję na Eurowizji 2018. Wykonała ją również artystka z niepełnosprawnością Julia Samojołowa. Exemplum osoby publicznej zmagającej się z niepełnosprawnością jest sugestywnym bodźcem dla kobiet z niepełnosprawnością: jak się nie poddać i mimo wszystko osiągnąć sukces zawodowy.

Jak pokazują przedstawione przykłady przedsiębiorczych kobiet z niepełnosprawnością, bycie osobą z niepełnosprawnością niesie ze sobą konieczność pokonywania barier i prostania każdego dnia różnym wyzwaniom.

BARIERY W ZATRUDNIENIU I SAMOZATRUDNIENIU KOBIEŃ Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

W *Raporcie o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2000–2001* wskazuje się kilka barier przedsiębiorczości kobiet, które można odnieść również do kobiet z niepełnosprawnościami. Są to bariery ekonomiczne, edukacyjne oraz społeczne (Dzierżanowski, Tokaj-Krzewska, 2002, s. 291).

a. Bariery ekonomiczne

Ten rodzaj przeszkód jest spotykany zanim jeszcze kobieta z niepełnosprawnością podejmie decyzję o własnym biznesie. Trudności związane z brakiem kapitału początkowego oraz z brakiem finansów mogą doprowadzić do rezygnacji z zakładania własnej firmy. Wiadomo, że osoby z niepełnosprawnością ciągle należą do grup o najniższym statusie społecznym. Żyją głównie z zasiłków i prac dorywczych, toteż zgromadzony przez nie kapitał może nie być wystarczający do założenia i prowadzenia działalności gospodarczej.

Podobne problemy napotykać kobiety, które podjęły ryzyko prowadzenia życia na własny rachunek i już realizują się przedsiębiorczo. Muszą się one zmagać z wysokimi podatkami⁴⁾, nadmiarem spraw administracyjnych, dużą konkurencją czy małą płynnością finansową.

Do barier ekonomicznych trzeba dołożyć łączące się z nimi bariery organizacyjne. Mimo ostatnich ułatwień, każda osoba, nie tylko niepełnosprawna, choć w jej przypadku bywa to szczególnie dotkliwe, napotka trudności związane z nadmiarem spraw administracyjnych podczas zakładania przedsiębiorstwa. Na dalszym etapie działalności pojawiają się bariery związane z niejasnymi regułami rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw oraz niejasnymi przepisami prawnymi.

b. Bariery edukacyjne

Nie bez znaczenia dla prowadzenia własnej firmy jest wykształcenie. Z danych Głównego Urzędu Statystycznego wynika, że odsetek kobiet z wykształceniem gimnazjalnym i niższym wynosi 5%, z wykształceniem zawodowym – 18%, z średnim ogólnokształcącym – 11%, z średnim zawodowym lub policealnym – 27% i wyższym – 39% (por. Główny Urząd Statystyczny, 2013). Brak ogólnej i specjalistycznej wiedzy z zakresu przedsiębiorczości, ale też nieznamość np. technik radzenia sobie ze stresem przyczynia-

⁴⁾ PKPP Lewiatan gromadzi na swojej stronie czarną listę barier utrudniających prowadzenie działalności gospodarczej w Polsce, dotyczą one zarówno osób niepełnosprawnych, jak i pełnosprawnych. (zob. *Czarna lista barier dla rozwoju przedsiębiorczości*. Podają za: <http://www.czarnalistabarier.pl>, dostęp: 5.10.2018).

ją się do niechęci wobec zakładania własnej działalności gospodarczej czy spółdzielni pracy. Prowadzenie własnej firmy wiąże się z wieloma obowiązkami i wyzwaniem, do czego trzeba być dobrze przygotowanym. Oprócz wiedzy, jak otworzyć działalność gospodarczą lub spółdzielnię pracy, istotniejsza jest wiedza, jak wejść na rynek i jak na nim przetrwać, a także jak osiągać zyski. W związku z tym trzeba znać bieżącą sytuację gospodarczą, popyt na oferowane przez siebie produkty lub usługi, konkurencję, a także regulacje prawne dotyczące swojej działalności i danej branży.

Ewa Lisowska wskazuje bariery o charakterze edukacyjnym, które w znacznej mierze utrudniają przedsiębiorczość kobiet w ogóle, a więc także tych z niepełnosprawnościami. Akcentuje ona brak informacji, a także głębszej wiedzy, jak zakładać, prowadzić i rozwijać z sukcesem własne przedsiębiorstwo. Obciążeniem są także wysokie koszty szkoleń, m.in. z zakresu umiejętności menedżerskich, umiejętności budowania zespołu (por. Lisowska, 2001, s. 30). W przypadku kobiet z niepełnosprawnością potrzebne są również inne szkolenia, np. negocjacji, coachingu, mentoringu, komunikacji interpersonalnej czy sztuki prezentacji biznesowych.

c. Bariery społeczne

W odniesieniu do przedsiębiorczości kobiet z niepełnosprawnością zauważa się liczne problemy wynikające z podwójnego wykluczenia. Jest ono widoczne w dwóch aspektach: z powodu kobiecości i niepełnosprawności. Warto zauważyć, iż problemy kobiet z niepełnosprawnością są nieomal tożsame z problemami kobiet w ogóle. Muszą się one tak samo zmagać ze stereotypami, tradycyjnym podziałem ról społecznych i zawodowych pomiędzy płciami lub też zwykłą presją otoczenia. Na odmienne traktowanie kobiet i mężczyzn ma duży wpływ macierzyństwo, które skutkuje różnym traktowaniem kobiet i mężczyzn w różnych sferach życia codziennego, a także na rynku pracy. Faktem jest, że każda kobieta posiadająca rodzinę musi nieustannie szukać równowagi między życiem rodzinnym a zawodowym. W pewnym sensie rodzina może być wręcz przeszkodą w podejmowaniu zadań związanych z przedsiębiorczością, ale z drugiej strony może stanowić też inspirację i motywację do podjęcia i realizowania się kobiety także w tej

roli. Szczególnie trudnym okresem dla przedsiębiorczyni, zwłaszcza z niepełnosprawnością, jest okres po porodzie dziecka. Kiedy musi skupić się głównie na opiece nad dzieckiem, kwestie związane z prowadzeniem firmy odchodzą na dalszy plan, a dłuższy okres braku wystarczającej uwagi często skutkuje brakiem powodzenia w biznesie i stratami, co ostatecznie może nawet doprowadzić do upadku przedsiębiorstwa i to dobrze prosperującego wcześniej. Podobną barierę stanowi konieczność opieki nad dorosłym chorym czy niedołącznym ze względu na wiek członkiem rodziny. Obowiązek takiej troski najczęściej spoczywa na kobietach. Często wiąże się to z rezygnacją z wykonywania obowiązków zawodowych i poświęceniem całego czasu na wsparcie bliskich. Jeśli okres ten się przeciąga, może mieć takie same skutki, jak w przypadku obowiązków macierzyńskich.

Barierą szczególnie trudną do pokonania jest sama niepełnosprawność. Ona bywa problemem towarzyszącym danej osobie niekiedy od dzieciństwa, stąd trudności wraz z dojrzewaniem mogą się piętrzyć. Kobiety z niepełnosprawnościami, jak też mężczyźni, napotykają utrudnienia już na etapie edukacji, zarówno na poziomie szkoły średniej, jak i wyboru satysfakcjonującego kierunku studiów, jeśli się na nie decydują. Często decyzja jest przypadkowa, nie uwzględnia rzeczywistych predyspozycji i zainteresowań. Z powodu niskiej samooceny czy też presji otoczenia kobiety z niepełnosprawnością mają obawy, że nie podołają obowiązkom wynikającym z zawodu, który chciałyby wykonywać. Boją się, że ograniczenia zdrowotne wynikające z niepełnosprawności będą w znaczny sposób utrudniały efektywną naukę oraz skuteczne wykonywanie pracy, toteż wybierają zawód taki, który ich zdaniem i według otoczenia mogą wykonywać osoby z niepełnosprawnością. Podobnie się dzieje przy podejmowaniu decyzji o własnej działalności. Brak wiary w swoje predyspozycje do prowadzenia firmy, poparty brakiem wiedzy o zarządzaniu, demobilizuje te osoby, wskutek czego rezygnują one z podjęcia wyzwania. Dodatkowym czynnikiem przyczyniającym się do rezygnacji z zamiaru prowadzenia własnej działalności jest dominujące w opinii społecznej przekonanie, że niepełnosprawność stanowi poważną barierę w jej podjęciu.

Oprócz wymienionych powyżej barier, z którymi muszą się zmagać kobiety z niepełnosprawnościami w prowadzeniu własnego biznesu, istnieją

jeszcze inne, acz o mniejszym znaczeniu. Napotykanne po drodze kariery utrudnienia rodzą wyzwania.

WYZWANIA STOJĄCE PRZED PRZEDSIĘBIORCZYMI KOBIETAMI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

Są one w sposób bezpośredni i pośredni związane z barierami, jakie napotyka kobiety z niepełnosprawnością, chcące prowadzić własną działalność gospodarczą lub spółdzielnię pracy albo kiedy już te zadania podjęły.

a. Zadania o aspekcie ekonomicznym

Mówienie o tym, że do stania się przedsiębiorcą potrzebuje się kapitału jest truizmem. Jednak brak środków finansowych jest nie lada wyzwaniem, bez którego założenie własnego biznesu – choćby o najniższych wymaganiach kapitałowych – może być niemożliwe. Kobiety z niepełnosprawnościami mogą szukać wsparcia w przewidzianych na ten cel programach. Są to różnego rodzaju dotacje, preferencyjne pożyczki lub też programy akceleracyjne, rządowe inicjatywy i nowe prywatne fundusze poszukujące perspektywicznych biznesów.

Prowadzenie firmy również wiąże się z pokonywaniem trudności finansowych. Kobiety z niepełnosprawnością muszą, jak każdy inny przedsiębiorca, dbać o płynność finansową. Nie zalegać z płaceniem podatków czy stałych wydatków.

Zazwyczaj duże wyzwanie stanowi inwestowanie, które jest podstawą rozwoju firmy. Przedsiębiorczynie muszą zapewnić odpowiedni kapitał, aby firma nie przeszła w fazę stagnacji, a w końcu upadku. Można pozyskać nowe źródła finansowania inwestycji.

Niewłaściwe zarządzanie obszarem finansowym jest jednym z ważniejszych elementów wpływających na pogorszenie działalności przedsiębiorstwa. Zadaniem przedsiębiorczej kobiety z niepełnosprawnością jest czuwać samej nad tym lub zatrudnić do tego odpowiednio przygotowanych pracowników.

Podobnie sprawy organizacyjne firmy powinny być powierzone profesjonalistom lub zająć się nimi może osobiście kobieta z niepełnosprawnością,

w zależności od jej przygotowania do takich wyzwań i rozmiaru biznesu. W celu sprostania aktualnym wyzwaniom, potrzebne są szkolenia i samo-szkolenie, aby być na bieżąco z przepisami.

b. Zadania edukacyjne

Uzupełnianie wykształcenia w przypadku jego braku może być zadaniem trudnym, jeśli uwzględnimy różne czynniki, zarówno ekonomiczne, jak i rodzinne czy też logistyczne związane z koniecznością przemieszczania się zwłaszcza osoby z niepełnosprawnością ruchową. Studia wiążą się też z nakładem finansowym, a osoby z niepełnosprawnościami zwykle nie należą do majątnych. Warto poszukać wówczas rozwiązań, które pomogą w sprostaniu temu zadaniu. Pomocne w tym względzie mogą okazać się programy realizowane przez służby społeczne. Studenci mogą liczyć zatem na różne typy wsparcia, począwszy od finansowego, czyli stypendium specjalnego czy jednorazowej zapomogi, skończywszy na darmowych wyjazdach integracyjnych czy wypożyczaniu sprzętu. Ważne jest też wsparcie ze strony asystenta osoby z niepełnosprawnością. Do zadań asystenta należy m. in. pomoc w dotarciu studenta z domu na uczelnię i z powrotem, zapewnienie wsparcia osobie z niepełnosprawnością na terenie uczelni; asystent może pomagać np. w sporządzaniu notatek czy przemieszczaniu się. Zadaniem asystenta może być również dopilnowanie różnych formalności na uczelniach.

Oprócz wyzwań związanych z uzupełnianiem wykształcenia kobiety z niepełnosprawnością chcące zostać przedsiębiorcami stają przed koniecznością zdobycia wiedzy o przedsiębiorczości. Mogą wtedy skorzystać ze studiów podyplomowych czy innych szkoleń, również prowadzonych jako e-learning. Wachlarz możliwości wsparcia, również finansowego, jest obecnie bogaty. Podobnie dostępne są programy wspierające osoby z niepełnosprawnością w zakładaniu przez nie działalności gospodarczej. Oferują one kursy i szkolenia, na których osoby te dowiadują się między innymi, jak założyć własną firmę, jaka jest aktualnie sytuacja gospodarcza, na jakie towary i usługi jest popyt itd. Często się zdarza, że osoby z niepełnosprawnościami mają szansę w ramach tych samych kursów i szkoleń skorzystać ze szkoleń w zakresie radzenia sobie ze stresem, negocjacji, technik sprzedaży i innych.

Badania pokazują, że pilnym zadaniem jest ponadto dokształcanie z zakresu wiedzy prawnobranżowej, a także rachunkowości, prawa podatkowego i prawa pracy. Aby sprostać tym zadaniom, potrzebne są szkolenia, które będą uwzględniały specyfikę przedsiębiorczych kobiet z niepełnościami.

Kobiety przedsiębiorcze w ogóle zwracają uwagę na potrzebę wzmocnienia wiary we własny sukces, nabycie umiejętności pracy zespołowej. Właścicielki firm zdają sobie sprawę z tego, że muszą ciągle się dokształcać i pogłębiać swoją dotychczasową wiedzę. Potrzeby te koncentrują się wokół zagadnień związanych: ze sposobami motywowania pracowników, z racjonalnym gospodarowaniem własnym potencjałem psychofizycznym, skutecznym zarządzaniem rozwojem firmy, z informacją o źródłach kredytowania małych i średnich firm.

c. Zadania społeczne

Niewątpliwie jednym z wyzwań jest przeciwstawienie się stereotypom związanym z tradycyjnym podziałem ról społecznych i zawodowych. Zadanie to na pozór wydaje się łatwe do wykonania. Jeśli uwzględni się jednak presję otoczenia, a więc zarówno rodziny, jak i sąsiadów, znajomych itd., sprostanie temu zadaniu może się okazać trudne. Zwłaszcza że występują kulturowe stereotypy postrzegania mężczyzn jako tych, którzy lepiej od kobiet potrafią zarządzać i wydawać polecenia. W zbiorowości przyzwyczajonej do tego, że to mężczyzna powinien pracować zawodowo, a kobieta zajmować się domem i dziećmi, jest bardzo trudno przełamać te wzorce, tym bardziej jeśli chodzi przy tym o kobietę z niepełnościami, która ma zostać przedsiębiorcą. Musi ona znaleźć w sobie na tyle siły i samozaparcia, aby wbrew wszystkim wokół zdobyć się na odwagę założenia własnego biznesu.

Nie ulega wątpliwości, że dla każdej kobiety, również z niepełnościami, ogromnym wyzwaniem jest macierzyństwo, które trzeba pogodzić z trudami prowadzenia własnej firmy. Nadmiar obowiązków rodzinnych może hamować postawy przedsiębiorcze. Szczególnie trudny jest okres poporodowy. Często najlepszym rozwiązaniem bywa znalezienie na ten czas zastępcy, który przejmie obowiązki związane z zarządzaniem firmą. Gdyby

to było niemożliwe, trzeba zatrudnić opiekunkę do dziecka, a samej przynajmniej raz na jakiś czas zajmować się sprawami działalności biznesowej. Dużo prostszym rozwiązaniem jest dzielenie obowiązku opieki nad dzieckiem z jego ojcem lub pomoc kogoś z rodziny czy też korzystanie z instytucjonalnej opieki nad dziećmi, ale nie zawsze jest to możliwe. Kobieta z niepełnosprawnością łatwiej godzi życie macierzyńskie z prowadzeniem biznesu wówczas, gdy jej przedsiębiorstwo jest firmą rodzinną. W takim przypadku członkowie rodziny chętniej służą pomocą kobiecie w pełnieniu przez nią zarówno jednej, jak i drugiej roli.

Jak sobie poradzi przedsiębiorcza kobieta z niepełnosprawnością z godzeniem życia rodzinnego z zawodowym zależy od kilku czynników. Należą do nich: wiek dzieci, forma opieki, realizowany model rodziny czy umiejętności kobiet do organizowania zajęć zawodowych i rodzinnych. O możliwościach równoważenia obowiązków obydwu tych sfer życia decyduje też charakter prowadzonej przez kobiety działalności gospodarczej oraz np. możliwość wykonywania pracy w domu, co pozwala swobodnie układać swoje zadania. Najczęściej jednak prowadzenie biznesu wymaga podejmowania działań poza miejscem zamieszkania, bycia obecnym w firmie w określonych godzinach, kontaktów z klientem również poza miejscem pracy, a także niekiedy wyjazdów służbowych. Główne zadanie przedsiębiorczyń z niepełnosprawnością polega z jednej strony na codziennej dyscyplinie czasowej, by nie zaniedbać żadnej ze sfer życia, a z drugiej – na elastycznym reagowaniu na większe potrzeby wynikające z pełnienia jednej lub drugiej roli. Można też dokonywać wyboru branży pod kątem godzenia pracy z życiem osobistym, ale rzadko się to sprawdza (por. Balcerzak-Paradowska, 2011, s. 10).

Zadanie, jakie stoi przed kobietą z niepełnosprawnością, to także złamanie stereotypu związanego z niepełnosprawnością i twierdzenia, iż niepełnosprawność jest przeszkodą w prowadzeniu trudnego przedsięwzięcia, jakim jest własna działalność biznesowa.

Z punktu widzenia postaw przedsiębiorczych w prowadzeniu własnej firmy istotne są: osobista inicjatywa, aktywność, pomysłowość, a także sposób podejścia do doświadczanych przez jednostkę porażek (por. Wesołowska, 2003, s. 44). W przypadku kobiet z niepełnosprawnością może im nie

brakować pomysłów i zaangażowania, lecz wyzwaniem będzie uporanie się choćby z najmniejszą porażką. Zadaniem przede wszystkim otoczenia jest wesprzeć taką osobę, aby się nie poddała i nie zraziła do swojej inicjatywy. W każdym przedsięwzięciu bywają wzloty i upadki, ale uleganie chwilowym niepowodzeniom i rezygnacja z obranej drogi może stać się blokadą uniemożliwiającą podjęcie właściwych działań, aby osiągnąć w przyszłości sukces w biznesie. Kobietom z niepełnosprawnością, szczególnie narażonym na niską samoocenę, potrzebne jest także wsparcie w postaci dobrych praktyk. Przykład podobnych kobiet może być motywujący, aby sprostać zadaniom wynikającym z przedsiębiorczości.

ZAKOŃCZENIE

Temat związany z przedsiębiorczością kobiet z niepełnosprawnością jest ciągle aktualny. Kobiety te stanowią nadal niewykorzystany potencjał. Pozytywne przykłady kobiet z niepełnosprawnością stanowią punkt wyjścia do omówienia barier i wyzwań przedsiębiorczości niepełnosprawnych kobiet.

Rozpoznanie i wskazanie utrudnień, które blokują prowadzenie własnej firmy, powinno przyczynić się do ich eliminacji lub przynajmniej złagodzenia. Przeszkody utrudniające przedsiębiorczość kobietom z niepełnosprawnością powinny być przede wszystkim rozpoznane przez nie same, ale i przez instytucje polityki społecznej, by mogły one w odpowiedni sposób reagować i sukcesywnie pomagać w eliminacji tych barier.

Podobnie znajomość wyzwań stojących przed przedsiębiorczą kobietą z niepełnosprawnością może ją uchronić przed porażką. Zdając sobie sprawę z czekających ją zadań, odpowiednio wcześniej podejmie kroki i odpowiednio się przygotowuje, aby podolać wyzwaniu.

Powyższe kwestie zostały podjęte w projekcie „100 Mirrors Inclusive: Narzędzia motywowania przedsiębiorczych niepełnosprawnych kobiet”, który został sfinansowany z Programu Erasmus+ nr 2016-1-ES01-KA202-025492. Głównym celem projektu jest szkolenie kobiet z niepełnosprawnościami w krajach UE w zakresie przedsiębiorczości i samozatrudnienia, aby mogły z powodzeniem stawić czoła procesowi uzyskania autonomii i przedsiębiorczości. Projekt zakłada inspirowanie i doskonalenie kompetencji mento-

rów, którzy chcą pomóc kobietom niepełnosprawnym w angażowaniu się w przedsiębiorczość, dzieląc się z nimi własnymi doświadczeniami, wizjami i wartościami.

Literatura naukowa w tej tematyce jest dość skąpa, brakuje też systematycznych badań tego zjawiska. Artykuł nie wyczerpuje tematu. Może stanowić jedynie inspirację do jego pogłębiania w formie specjalistycznych opracowań i poszukiwań badawczych.

BIBLIOGRAFIA

- Aktywność ekonomiczna ludności Polski*, II kwartał 2013 (2013). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Balcerzak-Paradowska, B. i inni (2011). *Przedsiębiorczość kobiet w Polsce*. Warszawa: PARP.
- Dańda, A., Lubecka, J. (2010). *Metodologia tworzenia case study*. Kraków: Wyższa Szkoła Europejska.
- Drucker, P.F. (1992). *Innowacja i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*. Warszawa: PWE.
- Dzierżanowski, W., Tokaj-Krzewska, A. (red.). (2002). *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2000–2001*. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.
- Kobiety i mężczyźni na rynku pracy* (2012). Raport Głównego Urzędu Statystycznego. Warszawa: GUS.
- Lisowska, E. (2001). *Barьеры przedsiębiorczości kobiet*, [w:] B. Kozuch, *Przedsiębiorczość kobiet – wyzwanie XXI wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Preambuła Karty Praw Osób Niepełnosprawnych*. Monitor Polski 1997 nr 50, poz. 475.
- Rollnik-Sadowska, E. (2010). *Przedsiębiorczość kobiet w Polsce*. Warszawa: Difin.
- Skowronek-Mielczarek, A. (2003). *Znaczenie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w polskiej gospodarce*. W: tenże (red.), *Przedsiębiorstwo – przedsiębiorczość – rynek*. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa.
- Szepelska, A. (2015). *Przedsiębiorczość kobiet na obszarach wiejskich na przykładzie województwa podlaskiego*. Łomża: Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości.
- Wesołowska, E. (2003). *Psychologiczny portret prywatnego przedsiębiorcy*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

Netografia

- Lewiatan (b.d.). *Czarna lista barier dla rozwoju przedsiębiorczości*. <http://www.czarnalistabariel.pl/>, dostęp: 30.09.2018.

- Eurowizja 2018: Historia Moniki Kuszyńskiej inspiracją dla Rosjan* (2018). <https://www.radiozet.pl/Muzyka/Eurowizja-2018-Monika-Kuszyńska-inspiracja-dla-Rosji-Julia-Samojłowa>, dostęp: 2.10.2018.
- Jak niepełnosprawni mogą radzić sobie w biznesie?* (b.d.). <https://firmowi.pl/pierwsze-kroki/jak-osoba-niepełnosprawna-może-radzić-sobie-w-biznesie>, dostęp: 3.10.2018.
- Tokarska, M. (b.d.). *O nas*. Pobrane z: <http://www.accessibletour.pl/pl/o-nas>, dostęp: 3.10.2018.
- O siłę motywacji i inspiracji. Mimo niepełnosprawności* (2017). <https://www.polskie-radio.pl/9/5527/Artykul/1743243,Uwierzyć-w-siebie-zmienić-życie-na-lepsze>, dostęp: 2.10.2018.
- Gruszczynska, K. (2017). *Jeździ na wózku i prowadzi hostel. Pomagają jej inni niepełnosprawni*. <https://kobieta.wp.pl/jezdzi-na-wozku-i-prowadzi-hostel-pomagaja-jej-inni-niepełnosprawni-6098117297042561a>, dostęp: 2.10.2018.
- Wawrzyńczak, A. (2017). *Lista Mocy: Agata Spała*. <http://www.niepełnosprawni.pl/ledge/x/635874>, dostęp: 5.10.2018.

ENTREPRENEURSHIP OF WOMEN WITH PHYSICAL DISABILITIES (EXAMPLES – BARRIERS – CHALLENGES)

ABSTRACT

This article analyses and attempts to systematize barriers that may block the undertaking and effective performance of entrepreneurial tasks by women with disabilities. It has been noticed that these obstacles are of diverse nature. The second issue is the challenges faced by women with disabilities while taking a decision on starting their own business and in the course of running their own businesses. This part of the article also proposes some solutions that can help meet multiple tasks. Finally, based on the case study method, there are presented examples of entrepreneurial women with disabilities who have been successful and can be an example and inspiration for other women with similar problems. In the end, the conclusions are drawn, and it is recommended to deepen studies on the problem both in the scientific and institutional field, as in Poland this topic is little known and rarely undertaken. There is a lack of both research and scientific description of this subject.

Keywords: entrepreneurship, disability, women, 100 Mirrors Inclusive project